

**N. V. Gavrilova**  
**THE ROLE OF CASPIAN REGION IN THE CONTEMPORARY SYSTEM OF  
INTERNATIONAL RELATIONS**

*The role of Caspian region in the contemporary system of international relations is analyzed. The author highlights the factors that provide the importance of the region in the world order formation process.*

**Key words:** *Caspian region, geopolitics, geopolitical strategy, energy resources.*

УДК 323.1:352(477)

**А. М. Дегтеренко**

**ЕТНІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ВІДТОРГНЕННЯ В УКРАЇНІ**

*Аналізується вплив мови на процеси соціального відторгнення в поліетнічній Україні за матеріалами Автономної Республіки Крим, Українського Північного Приазов'я та Закарпаття.*

**Ключові слова:** *етнос, гендер, гендерний конфлікт, культурне відторгнення.*

Ключем до успіху суспільства, його економіки в динамічному й висококонкурентному сучасному світі є створення в цьому суспільстві креативного середовища – таких умов для життя й роботи людей, що сприяють творчості у різних її формах. Незамінною в цьому є роль культури, а також відсутності культурного відторгнення окремих гендер-них (гендер – соціальна стать), соціальних, етнічних, релігійних та інших груп населення України. Як свідчать переписи населення України, соціологічні дослідження, та й культурна реальність, нас оточуюче сучасне українське суспільство є етнічно, мовно, культурно, а отже гендерно неоднорідним. Великих міжетнічних, міжкультурних та гендерних конфліктів в Україні немає, але прояви культурного відторгнення в різних його формах мають місце. Побудові бездискримінаційного суспільства на теренах України заважають застарілі міжетнічні, міжкультурні, міжрелігійні, гендерні стереотипи та упередження, історична спадщина перехідних періодів та незнання особливостей сусідньої культури.

Особливо сьогодні привертає увагу аналіз і порівняння етномовної ситуації в територіальних громадах таких регіонів України як, Автономна Республіка Крим (АРК), Українське Північне Приазов'я (УПП) і Закарпаття щодо з'ясування рівня культурного відторгнення.

В етнічній структурі громад АР Крим частка українців становить 24,3%; росіян – 58,3%; кримських татар – 12%; білорусів – 1,4%; татар – 0,5%; вірмен – 0,4%; болгар – 0,1%; греків – 0,14%; німців – 0,13%. В етнічній структурі УПП частка українців, за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, становить 52,7%, росіян – 37,8%, греків – 4,71%, болгар – 2,3%, інші ж етнічні спільноти не нараховують і по 1%. В окремих районах регіону (Тельманівському, Володарському, Першотравневому) кількість представників грецького етносу коливається від 17,46% до 20,07%.

На Закарпатті найчисленніший етнос – український (80,5%), на другому місці – угорці (12,1%), на третьому – румуни (2,6%) на четвертому – росіяни (2,5%), на п'ятому – роми (1,1%), інші – менше 1%.

Виразними якісними характеристиками територіальних громад АР Крим, УПП та Закарпаття є етномовна компетенція громадян та визнання ними певної мови як рідної. Однак дослідження цих характеристик за «переписними» матеріалами мають враховувати поширеність серед населення різних тлумачень поняття «рідна мова».

В науковому дискурсі з питань національно-російської двомовності найчастіше виділяють (М. Губогло, приміром) такі компоненти мови як суспільного явища: мовна компетенція (відповідним терміном позначається володіння рідною та іншою мовами); мовна діяльність (цей термін поширюють на ситуації використання мов у різноманітних життєвих ситуаціях; етномовна орієнтація (віддзеркалює психологічне ставлення особи до кожної з мов суспільного середовища).

В АР Крим **рідною мовою вважають мову своєї національності** 99,7% росіян, 93% кримських татар, 67,9% татар, 53% вірмен, 40,4% українців, 23,8% греків, 18,4% болгар, 17,1% білорусів. Отже, територіальним громадам АР Крим була властива спільна для всього населення України радянських часів і пострадянського періоду тенденція поступової заміни мови своєї національності як рідною мовою російською. Щоб у цьому переконатися, досить порівняти вищенаведені показники з показниками загальноукраїнськими. Так, під час Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території АР Крим **російську мову назвали рідною** 88,7% німців; 82% білорусів, 77,6% болгар; 71,8% греків; 46,1% вірмен; 25% татар; 6% кримських татар. Більшість українців АР Крим (59,5%) також визнають рідною російську мову.

В Українському Північному Приазов'ї рідною мовою вважають мову своєї національності 98,63% росіян, 40,84% вірмен, 38,92% болгар, 36,09% українців, 32,13% циган, 25,21% татар, 20,57% грузинів, 14,08% молдован, 10,50% білорусів, 5,3% німців, 4,9% греків, 3,67% поляків, 2,71% євреїв. На Закарпатті ситуація зовсім інша. Рідною мовою вважають мову своєї національності 99,2% українців, 97,1% угорців, 99% румун, 91,7% росіян, 20,5% ромів. Російську мову назвали рідною 0,5% українців, 0,2% угорців, 0,1% румун і 0,2% ромів. Українську мову визнали рідною 2,6% угорців, 0,5% румун, 7,9% росіян і 16,7% ромів.

Щодо **мовної компетенції**: 62,7% українців АР Крим вільно володіють російською як другою; мовою своєї національності як другою – 75,6%. Тільки 0,2% серед населення регіону неукраїнської національності під час перепису 2001 р. **назвали рідною мовою українську**. З них: 3,1% – болгар; 1,1% – німці; 1% – греки; 0,8% – білоруси; 0,4% – вірмени; 0,2% – росіяни; 0,1% – татари; 0,05% – кримські татари. Тільки 0,75% серед населення УПП неукраїнської національності під час перепису 2001 р. назвали рідною мовою українську. З них: 18,3% – цигани, 17,8% – поляки, 7,12% – німці, 6,72% – молдовани, 3,34% – євреї, 3,10% – білоруси, 3% – болгар, 2,53% – татари, 2,23% – грузини, 2,17% – греки, 1,75% – вірмени, 1,30% – росіяни.

Мовна компетенція як складова загального соціального потенціалу етнічних спільнот України відзначається декількома аспектами.

**Соціокультурний аспект.** Він полягає в тому, що тенденція поширення російської мови на більшій частині України і витіснення нею інших національних мов звужує мовну компетенцію населення.

В регіоні АР Крим 70% росіян, 52,3% білорусів, 48,0% німців, 45,4% греків, 33,5% українців, 35,3% болгар, 28,4% вірмен, 21% татар визнали, що крім мови, яку вони вважають рідною, не володіють жодною іншою мовою. Для порівняння: в УПП 49,64% росіян, 40,19% білорусів, 38,0% німців, 37,74% греків, 37,25% циган, 36,38% євреїв, 35,46% грузин, 35,23% татар, 30,84% поляків, 30,53% молдован, 28,98% українців, 28,25% вірмен, 14,31% болгар визнали, що крім мови, яку вони вважають рідною, не володіють жодною іншою мовою.

Така ситуація ослабляє міжетнічні контакти, знижує загальний культурний рівень людей, створює підґрунтя міжетнічної напруженості й імовірних політичних та інших ризиків людського розвитку, що стає реальною причиною культурного, а згодом і соціального відторгнення.

**Освітньо-культурний аспект.** У радянську добу була сформована уніфікована державна система освіти. На селі вона була україномовною, а в містах – переважно (на

Сході й Півдні – цілковито) російськомовною (питома вага учнів україномовних шкіл постійно скорочувалася – від 68,7% у 1960–1961 рр. до 47,4% у 1988–1989 р.).

З 1990-х років на теренах України поступово розширюється мережа закладів, де вивчається мова етнічних груп, які переважають в кожному конкретному регіоні. Так, з 1990-х років в УПП поступово розширюється мережа закладів, де вивчається не лише українська, а й новогрецька, болгарська, німецька, татарська, єврейська та інші мови. Це сприяє відродженню традиційного для регіону етнокультурного середовища. Поряд з іншим, велика увага приділяється збереженню урумського і румейського діалектів грецької мови.

**Соціально-економічний аспект.** Він актуалізувався разом з процесом утвердження української мови як державної та розширення сфери її застосування. Однак у побутовому і навіть публічному спілкуванні мешканців багатьох регіонів України досі переважає російська мова. Її позиції навіть посилюються, спричиняють подальше «стирання» національно-мовних відмінностей всередині регіонів країни.

Існує тісний зв'язок між поняттями «культурне відторгнення», «соціальне відторгнення» і «бідність», а саме як участь у культурних ініціативах може сприяти зменшенню рівня бідності та подоланню соціального відторгнення (наприклад, розбудова навичок і довіри, збільшення рівня конкурентності на ринку праці тощо).

Культурне відторгнення і людський розвиток мають також тісний зв'язок, якщо досліджувати культуру з точки зору людського розвитку як один з аспектів свободи; захист культурних свобод і наголос на їх важливості та кореляція культури з іншими вимірами життя, значущими для людського розвитку.

Можливості отримання роботи та джерела доходу є підґрунтям щодо соціального відторгнення, в деяких випадках і навіть дискримінації. На теренах України соціальне відторгнення може відбуватися за декількома аспектами одночасно. В жодному разі не можна стверджувати, що поділ за групами культурного відторгнення є постійний. Ця система є динамічною. Найчастіше відторгнення відбувається за декількома аспектами разом.

Гендерні аспекти соціального і культурного відторгнення стають все найчастіше предметом дослідження. За видами економічної діяльності порівняння заробітної плати жінок і чоловіків має такі результати. Станом на 2008 рік середньомісячна забортна плата штатних працівників в цілому за країною становить 1565 грн. для жінок і 2080 грн. для чоловіків (за даними Держкомстату України). Саме такою ситуація є в цілому і за регіонами щодо збільшення заробітної плати чоловіків щодо заробітної плати жінок. Найбільшою є різниця у співвідношенні заробітної плати в гендерному ракурсі у Донецькій області (61,6%), Луганській області (64%), а найменшою – у Херсонській (87,2%) і Чернівецькій (87,7%). Існує багато факторів, які мають вплив на цю ситуацію. Але проблема нерівності можливостей жінок і чоловіків залишається актуальною. За всіма видами економічної діяльності відбувається збільшення заробітної плати на користь чоловіків, крім сфери рибальства, в якій співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків становить 105,2%. У сфері промисловості співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків (не на користь жінок) становить 67,2%, у діяльності транспорту та зв'язку – 57,4, у фінансовій діяльності – 68,8%, у сфері державного управління – 83,6%, навіть у сфері освіти – 85,4%.

Етнічне походження також може мати вплив на процеси відторгнення і навпаки. Етносоціальні процеси у трудовій сфері найбільш виразно проявляються у етнічних особливостях суспільного поділу праці за її характером – розумовим чи фізичним. Показовим є приклад Українського Північного Приазов'я – в якому компактно проживає грецький етнос України. Серед грецької спільноти високими є показники професійних груп працівників, зайнятих переважно розумовою працею. До групи «білих комірців» – законодавців, вищих державних службовців, керівників,

професіоналів, фахівців та технічних службовців, які зайняті переважно розумовою працею, належить 40% греків міста Маріуполя (становлять 4% від усього населення міста), якщо середній показник групи «білих комерців» у місті – менш ніж 37%. Такі показники не є винятком. Болгари цього регіону (займають третє місце в запорізькій частині УПП за кількістю населення) представлені не так добре в групі «білих комерців» – менше 30% за регіоном.

Соціально-економічний аспект мовної компетенції пов'язаний з рівнем освіти громадян. А доступ до освіти сьогодні є одним з аспектів культурного відторгнення. Наведемо такі статистичні дані: у віці від 20 до 59 років більшою часткою осіб з вищою освітою є жінки (міське населення), друге місце посідають чоловіки (міське населення), третє – жінки (сільське населення), і чоловіки (сільське населення). Після 60 років – лідерами з вищої освіти стають чоловіки (міське населення).

Так, національний культурний простір України сьогодні залишається нецілісним, недостатньо наповненим національним культурним продуктом, а це тягне за собою означені вище ризики для суспільства у вигляді культурного, соціального відторгнення суспільних груп населення, в деяких випадках навіть дискримінації. Проаналізовані прояви культурного відторгнення не є вичерпними. Список деяких з недосліджених проблем: візова політика України не стимулює розвиток Болонської системи як щодо студентів, так і щодо викладачів, створюючи підґрунтя культурному відторгненню; становище ВІЛ-інфікованих після розголошення статусу; різні можливості і різний старт у дзеркалі гендерного поділу, майнового, статусно-рольового та ін. Але головне пам'ятати, що тільки навчившись розуміти й поважати один одного, цінувати культурну спадщину, духовні цінності всіх етносів і соціальних груп, що населяють нашу країну, ми здобудемо ключ до загальнонаціонального успіху у складному сучасному світі.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2011 р.

**A. N. Degterenko**

#### **ETHNIC ASPECTS OF SOCIAL EXCLUSION IN UKRAINE**

*It deals with the language influence on the processes of social exclusion in multiethnic Ukraine based on the sources from the Autonomous Republic of Crimea, the Ukrainian Northern Azov region and Transcarpathia.*

**Key words:** *ethnos, gender, gender conflict, culture parting*

УДК 070(477.7):94

**С. П. Пахоменко**

#### **МЕДІАОБРАЗ УПА У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ДОНЕЧЧИНИ**

*У статті проаналізовані висвітлення і оцінки Української Повстанської Армії в сучасних медіа Донецької області. Показано реакцію ЗМІ на проблему історичної оцінки УПА, роль медіа у актуалізації суспільної дискусії навколо цього явища. Продемонстровано пропагандистський характер більшості публікацій, призваних за допомогою образу УПА виконати певні ідеологічні завдання.*

**Ключові слова:** *Українська Повстанська Армія, медіа, інформаційний простір, пропаганда, Донеччина, регіон.*

Оціночну реакцію медіа на події та явища суспільного життя не варто вважати виключно витвором пропаганди та політичним замовленням власників ЗМІ. Вона, безумовно, базується на настроях, стереотипах, установках спільноти. Більше того,